

Iva MIKL | DUM LUCET – BIBAMUS CURK | SODALES

Ali in kako arheologi razumemo Stare –
Nekaj primerov iz Slovenije

Izvleček

Za prikaz problema služijo trije primeri razlage arheoloških najdb na Slovenskem: I. Ali moremo razumeti *glirarium* v rimskem žganem grobu, uporabljen za žaro, tudi kot simbol večnega življenja? II. Poškodovan ženski kip iz 2. stol., ki predstavlja tragično junakinjo, je H. G. Frenz prištel k noriško panonski skupini upodobitev Medeje. Vendar je – sicer slabo ohranjen – kip tako dobro klesarsko delo, da je jasno videti, da obe mali figurici, ki definirata vsebino mita, ne moreta biti otroka. Ena figura namreč jasno kaže starejšega, odličnega moža. Torej je pred nami ali neznan detajl iz Medejeine zgodbe, ali kip vendarle ni predstavljal Medeje. III. Pivske posode, okrašene z realističnimi liki in (ali) z daljšim napisom (uvoženo bronasto posodje, dragocene steklene čaše, terra sigillata, izjemna ACO čaša z dolgim napisom, skodelice tenkih sten in obrazne čaše), kakor tudi lokalno narejene hišaste žare in nekaj drugih primerkov pregledamo z zornega kota, koliko okrasje priča o praktični vlogi posode (malokdaj) in o rabi pri magiji in kultu (predvsem zasebnem, tudi grobnem).

Abstract

The discussion is based on the interpretation of three archaeological finds in Slovenia: I. Can a *glirarium* serving as an urn in a 2nd-century incinerated grave also be understood as a symbol of eternal life? II. A partially preserved 2nd-century marble statue of a tragic heroine, identified by the author as Dido, has been interpreted by H. G. Frenz as a representation of Medea. However, the small figures attached to the well-carved, even if badly preserved work cannot possibly represent Medea's two young children, since one of them clearly shows an elderly, high-ranking man of value. Either this is a new, unfamiliar detail from the Medea story, or the heroine is not to be identified with Medea after all. III. Drinking vessels, decorated with realistic figures and (or) long inscriptions (bronze vessels, mainly imported, dating from the 1st century B.C. to the 1st or 2nd century A.D.; glass beakers with reliefs and incarvings from the 1st and 3rd centuries; Samian ware – *terra sigillata*; an ACO beaker with a long inscription; thin walled pottery; face beakers), as well as locally produced house urns and a selection of pots with figures or inscriptions are analysed in regard to how much the decoration reflects their practical use (rare) or use for religious (private much more often than public, especially cemeterial) purposes.

Za naslov sestavka izbiram del znanega napisa s čaše iz celovškega muzeja (v celoti se glasi *vita brevis spes fragilis accensum est dum lucet bibamus sodales*). Najprej zato, ker so izbrani primeri, ki jih je strokovna diskusija tako

osvetlila, da zdaj lahko govorimo o temi. Za besede v naslovu sem se odločila pa tudi zato, ker bomo gradili naš poskus med drugim tudi s pomočjo pri nas najdene, povedno okrašene posode za pijačo.

I. *Glirarium* v ptujskem grobu iz 2. stoletja (sl. 1)

Lončenemu panju ali sodcu je podobna velika posoda iz rumenordeče žgane gline, ki jo hrani Pokrajinski muzej na Ptuj. Leta 1962 je bila najdena skupaj z večjim številom posod v okviru poetovionskega glavnega vzhodnega grobišča v žganem grobu prav blizu trase itinerarske ceste na sever in vzhod. V grobu je služila za žaro, saj je vsebovala pepel in oglefino, ki so jima bili primešani drobci sežganih kosti. Poleg velikosti posode je zbudila pozornost tudi njena oblika. Na zgornjem delu trupa ima razmeščene luknje, ki vodijo v neakšne ponvice in mostovže nalepljene na steno na notranji strani posode. Ustno odprtino pokriva težek in debel pokrov z dvojnimi robom, tako da ga ni moč zlahka odmakniti (Šubic 1972, Y 135). Nihče od tistih, ki smo bili ob najdbi v muzeju, ni vedel, čemu bi posoda služila, dolgo časa pa tudi razni sogovorniki in strokovni obiskovalci muzeja ne. Za domačo rabo smo ji pravili kar »žganjekuha«, čeprav nam je bilo seveda jasno, da je bil postopek pridobivanja žganja, destiliranje, rimski dobi neznano. Objava kuhinjskih posod iz Pompejev je pozneje pojasnila namen posode. Gre za *glirarium*, »kletko« in pitališče za polhe. Tako so male sive škrate iz bukovih gozdov kar pri hiši še malo poredili in jih, ko so se spravili k zimskem spanju, pokončali za poslastico sladokuscem. V grobu so bili poleg glirarija še trije enoročajni vrči, po pet krožnikov in kadilnic in več čaš, odlomki dveh reliefnih volutnih ter cela trdkovna oljenka. V veliki posodi, glirariju, so pa ležali ob pepelu pokojnika deli steklene dišavne stekleničke, koščene igle in novc Antonina Pija. Inventar datira grob v drugo polovico 2. stoletja.

Podatki o najdbi so že dolgo objavljeni (Mikl Curk 1986). Takoj je našla tudi svoje mesto v obravnavah sličnih najdb po provincah (Kolling 1986). Ponovno govorim o njej, ker vloga našega glirarija v grobu ni dorečena. V več objavah razmisleka o tem sploh ni. Sama sem bila spočetka (Mikl Curk 1986) še najbolj naklonjena misli, da je bila ob času pokopa vloga velike posode že pozabljena. Menila sem, da so tako posodo uporabili za žaro v grobu pač zaradi njene velikosti in masivnosti. Toda ko sem se bolj poglobila v rabo posodja nasploh in v sestav pogrinjkov v rimskih žganih grobovih po naših krajih ter v vlogo nekaterih pijač in jedi - grobnih pridatkov (Mikl Curk 1985; ista 1995; ista 2000), sem začela razmišljati tudi drugače.

Sodobno izkopavanje je odkrilo v žganih grobovih Pl 92, Pl 93 in Pl 715 (Plesničar Gec 1972) v Emoni kot darovano jed na krožniku polžje hišice, v grobu Pl 92 tudi školjke, v grobu Pl 396 pa prosto v grob položene polžje hišice. Tudi v poročilih s starih izkopavanj po raznih grobiščih omenjajo lupine ostrig in drugih školjk. V grobu Pl 715 so bile na krožniku poleg polžjih hišic še kosti majhne živali. Pridatke moremo razumeti tudi izključno in celo prav radoživo vsakdanje. Polži so delikatesa slej ko prej. S svežimi ostrigami pa torej očitno niso Ljubljane oskrbovali hitri tovorniki od morja le v Valvasorjevem času!

A če vidimo v grobnih pridatkih zgovorne simbole, potem razumemo polže in školjke v daritveni jedi za zagrobni čas tudi kot življenje, ki se je skrilo pod podobo kamna. In glirarij dobi podoben pomen. Polh je kot mrtev, ko spi. Glirarij je (če bridko resnico skrivam v vsakdanjo besedo) spečim polhom »začasen grob«. Pepel pokojnika v glirariju, ko ta prevzame vlogo žare, naj bi bil prav tako le navidezno mrtev in naj v pomladi večnosti spet oživi.

Tako spremenjeno razumevanje nekaj nenavadnih predmetov v rimskih žganih grobovih nam omogoča, da drugače razmišljamo o vlogi grobnih pridatkov. Tako razumljeni grobni pridatki namreč niso le spremljevalci v večnost podaljšanega tostranskega vsakdanjika. Niso le dokaz preprostega, kar materialističnega predstavnega sveta, v katerem bi pokojnikom namenjali na poslednjo pot prav tiste predmete, ki so jih ti pogosto radi rabili za živa. Ko postanejo grobni pridatki predvsem tvorni simboli določenih pojmov, potem ti pojmi izražajo tako ali drugače upanje, da bodo pokojniki po smrti oživel. Pridatki s svojo simbolno govorico krepijo to upanje in hkrati odganjajo misel - in strah, da je življenje s smrtjo končano. Pridatki prav zaklinjajo obnovo življenja v večnosti - so potemtaka tudi trajna molitev.

Vrsta grobov, kjer je moč pridatke prevesti v govorico upanja, molitve, dosega vsaj 10 % vseh znanih upepeljenih grobov s pridatki. Tej analizi tu sicer ne moremo slediti v podrobnosti. Zdi se vsekakor, da o tej plati verovanja rimski pisni viri iz zgodnjega cesarstva ne govorijo, saj leposlovje največkrat prikazuje bivališče mrtvih kot hladen, vlažen in mračen prostor in posmrtno življenje kot žalostno lebdenje senc.

Ne glede na taka ugibanja je tvorni arheološki vir tudi absoluten zgodovinski vir, posebej kadar poznamo njegove najdiščne okoliščine. Zato



Sl. 1 *Glirarium*, lončeno pitališče za polhe iz Ptuja.

menim, da nam poetovionski glirarij (sl. 1) reš odstira pogled na zasebno in osebno verovanje. Ne predstavlja toliko verovanj samega pokojnika, prej govori o veri njegovih pogrebcev. In to verovanje se kaže kot dokaj visoko razvita, miselno kompleksna vera v posmrtno življenje (Mikl Curk 1985a, ista 1999, ista 2001). Bolj kot vprašanje za druge raziskovalne discipline se oblikuje naposled misel, da se vera, ki jo upamo spoznavati z opisanimi predmeti, od vere, ki jo posreduje znana rimska umetniška beseda, niti ne razlikuje toliko, kot je videti na prvi pogled. Obe obliki dojemanja tako pomembne življenjske stalnice, kot je smrt, sta morda zelo naravno sodili skupaj. Tista, ki jo posredujejo tvarni pridatki v grobovih, namreč predstavlja vero skupnosti, druga, izražena v elegični besedi, pa bol in obup ranjenega posameznika.

II. Kip iz Noršincev v Prekmurju (sl. 2)

Pred nekaj več kot 20 leti so našli v Noršincih spodnjo polovico rimskodobnega marmornega kipa, ki dosega približno tretjino naravne velikosti. Iz pohorskega marmora je izklesana stoječa ženska figura v dolgem drapiranem peplosu, ob desni nogi ima pa, kot je dokaj pogosta navada v likovni umetnosti 2. in 3. stoletja, dve človeški postavi, ki pojasnjujeta, koga kip predstavlja.

Tip ženske kaže brez dvoma tragično junakinjo iz grško-rimske mitologije. Tako je v Noriku in Panoniji večkrat upodobljena Medeja (Schmidt 1992). Toda postavi ob nogi nista običajni upodobitvi otrok. O kipu sem sicer priložnostno pisala, a poglobljena strokovna objava zahteva znanje, ki ga nimam. V vodniku po stalni razstavi rimskega dela arheološke zbirke soboškega muzeja sem predlagala, da bi mogla junakinja biti Ifigenija, pozneje sem ugibala o Didoni (Mikl Curk 1998). V skupino upodobitev Medeje v Panoniji je kip uvrstil H. Frenz (1997), ki v malih dveh postavah vidi otroka.

S tako poenostavitvijo se pa, dasiravno kot rečeno nimam posebnega znanja za obravnavo kamnoseških izdelkov, ne morem sprijazniti. Naš kip je sicer izredno slabo ohranjen, nikakor pa ni bil slabo klesarsko delo. Nasprotno, sodim, da sodi med boljše podobne izdelke iz antoninskega ali severskega časa v Noriku in Panoniji. Obe figuri ob nogah ženske v dolgem peplosu sta pri dobri osvetlitvi in skrbnem ogledu dokaj jasno spoznavni, zelo natanko izdelani in nikakor ne predstavljata dveh otrok - puttov, ki jih srečamo na obeh teritorialno najbližjih primerjavah iz Poetovione in iz Aquincuma. Zelo jasno je videti, da sprednja figura, oblečena v dolgo haljo, sedi na stolu s polnim naslonjalom. Jasno je videti tudi njene rahlo razkoračene in v tla uprte noge, skoraj zanesljivo je njena

glava bradata in pokrita z gostimi, kodrastimi lasmi, morda prevezanimi s trakom. Gre skratka za starejšega moškega v častitljivi pozi, morda filozofa, in to v skladu s kanoni antične ikonografije. Zadaj stoječa figura, ki se tesno tišči ob naslonjalo stola je slabše spoznavna, dasiravno gre nesporno za polgolo moško (mladeniško, mogoče tudi deško) postavlo. Hrbet ji delno pokriva kratko ogrinjalo, desnico pa polaga - dobro vidno - globoko prek ramena sedečega moža na njegove prsi. Sama v tej tesni povezanosti še vedno vidim zaščitniško gesto mlajše stoječe osebe napram sedeči, starejši. Takega para v Medejini zgodbi, kolikor je danes poznamo, ne morem najti. Obe mali figuri sem torej razložila kot Eneja, ki v goreči Troji s svojim telesom ščiti hromega očeta Anhiza in hkrati sega po njem, da ga odnese na varno. Dobro vem, da je možnost, da sem s to razlago zadela, enaka verjetnosti, da najdem iglo v seneni kopici. Vem pa tudi, da je imel spretni klesar kipa iz Noršincev pri svojem delu predlogo, ki jo je natanko posnel in ki ni upodabljala dveh otrok. Prav tako je dejstvo, da je bila Enejeva zgodba, celo prizor bega iz goreče Troje, v Panoniji upodobljena, dasi jo poznamo za zdaj le z reliefov (Erdélyi 1954, sl. 183, 184; Thomas 1955; Barkoczi 1984 - za ta pregled se zahvaljujem Krisztini Szirmai). Tu imajo figure res drugačne attribute. Enej je, kar je pomembno, drugačen in starejši kot stoječa figura v Noršincih, upodobljen je v oklepu, vendar pa nosi tudi kratki plašč. Anhiz je težje spoznaven svezjenj na junakovi rami, a v vseh treh upodobitvah je jasno vidna njegova dolga obleka, enkrat v Intercisi pa tudi njegova bradata glava.

Seveda se moremo in moramo ob tem še enkrat vprašati, kaj so o vsebini kipa mislili kamnoseki in kaj ob pogledu nanj gledalci v naših krajih, daleč od velikih kulturnih središč. Lahko celo domnevamo, da vsebine niso razumeli v prvotnem kontekstu. Morda so se enako motili, kot se mi. A najbolj verjetno se mi vendarle zdi, da smo priče



Sl. 2 Poškodovani marmorni kip iz Noršincev.

pravilnemu razumevanju. Vsaj prvi naročnik in klesar sta imela ob nastajanju našega kipa v mislih bodisi nam neznan detajl s pedagogom (a na vsak način drug in drugačen kot je tisti, ki ga kaže freska v Pompejih - Casa del Antenor, prim. Schmidt 1992) iz Medejine zgodbe, bodisi neko drugo, enako ganljivo zgodbo tragične princese. Vsaka doba, vključno z našo, ljubi take zgodbe in si izbere svoje princese. Med drugimi bi torej pač mogel klesar kipa iz Noršincev izbrati tudi Didono iz Kartagine. Gledalcem bi tako ne posredoval le njene zgodbe, ampak vso spoštovano in zavestno popularizirano Vergilijevo pripoved o možu, ki je, ubežnik iz Troje, preganjan od usode, v Italiji postal mitični prednik julijske vladarske hiše.

III. Povedni okras pивske posode, o pijači in pitju?

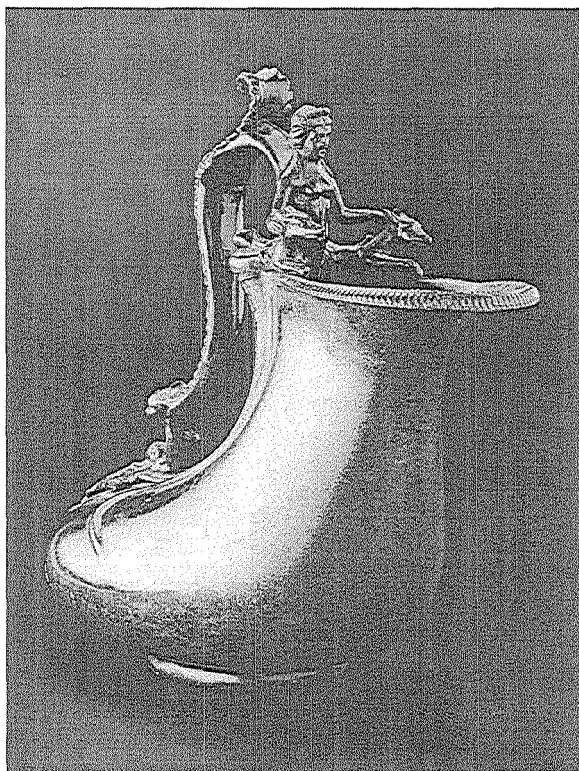
Rimski čas je tudi na naših tleh zapustil več zanimivih primerkov namizne posode, ki zanjo s pomočjo analogij sklepamo, da je bila namenjena predvsem za pitje in pijačo, in je okrašena s povednimi, realističnimi liki rastlin, živali in ljudi, tudi s celimi prizori, ali z napisi, ki so več kot žigi ali kratke oznake proizvoda, izdelovalca in lastnika. Večino primerkov, kot bomo videli, znamo sicer dobro datirati in zanje prav tako večkrat upravičeno sklepamo, kje so bili narejeni. Manj pa vemo o vlogi te posode v vsakdanjem življenju in še najmanj o njeni vlogi v vražah in v navadah, torej tudi v kultu duhov, bogov in v kultu mrtvih. Pisni viri poročajo o tej temi samo z nekaterih zornih kotov in zlasti ne obravnavajo enako vseh predelov rimske države. Zato okras na posodah še vedno izziva k poskusom razumeti miselni svet tako izdelovalca kot naročnika in dejanskega uporabnika.

Opazno je število okrašene bronaste posode, zvečine iz zgodnjega obdobja, delno tudi še iz časa pred okupacijo dežele, nastale najprej v južni in pozneje severni Italiji. Navadno ni okrašena po stenah, izoblikovani so predvsem ročaji. Korci - trule, vedra - situle, zajemalke - simpuli in patere so sicer daleč od tega, kar navadno danes dojemamo kot posodo za pitje. Da jih tako sprejmemo, moramo poseči po antičnih, tudi homerskih opisih gostij in se spomniti okrasa s prazgodovinskih bronastih situl. Te posode tako spoznamo kot člene pogrinjka za pijačo v večji družbi. Določeno število posod, ki zanje vemo, kje in kako so jih izkopali, je iz grobov ali iz struge Ljubljanske in z njenih bregov (pri rečnih najdbah moramo namreč vsaj delno domnevati zavestne daritve rečnim božanstvom), kar tudi potrjuje tovrstno namembnost okrašenih posod. Najdbe iz rimskega vodnjaka pri Ljubljanskih opekarnah in z brega Ljubljanske na Vrhniki (Breščak 1982; Horvat 1990, 135) pa opozarjajo,

da so večja vedra brez okrasa služila predvsem v vsakdanjosti, med drugim za zajemanje vode. Omenjeni likovni, komaj malo plastičen okras nosijo predvsem ročaji ene skupine korcev. Ti imajo (dasi ne samo ti) tudi nekoliko narebrena dna in peltaste - lunulaste nožice, kar je sicer simbolni lik, a v teh primerih predvsem preprečuje drsenje mokre posode po mizi. Likovni okras ročajev spet opazuje zanko, ki je omogočala obešanje. Tu zaznamo večkrat ptičje, tudi labodje glave. Včasih so navidez podobne še celo račkam s prazgodovinske bronaste posode. Ti ptiči so lahko simboli božanstev. O tekočini, ki so jo zajemali s korci, pa okras seve neposredno ne priča. Isto velja za reliefni aplicirani okras izjemnega korca, ki je s pomanjkljivimi najdiščnimi podatki zdaj v Deželnem muzeju v Gradcu. Relief z Merkurjevo glavo (da gre res za to boštvo, priča tudi na ročaju vtisnjeni pečat južnoitalskega izdelovalca in navedek skupine izdelkov, kot moremo nemara tudi razumeti besedi *sors Mercuri* - tudi Horvat 1990, 133-135), vlepjen na dno, dokazuje tudi nepoznavalcu, da lepa posoda ni mogla služiti povsem vsakdanjim namenom, da je bila bržčas pridržana kultu, ne pove pa nič o snovi, ki naj bi jo tako zajemali ali prestrezali. Podobno je s stiliziranim vrezanim okrasom bronastih zajemalk, posod od korcev manjšega volumna. O snovi, ki so jo z njimi zajemali in jo verjetno izlivali v pitno daritev, hkrati pa verjetno ponujali tudi za neposredno, četudi kultno poudarjeno pitje, pričajo cedila na koncu ročaja nekaterih bronastih zajemalk: pijača je morala vsebovati še dokaj droži take ali drugačne vrste in te je bilo treba odstraniti, preden so tekočino zajeli. Kult je seve živel - to moramo imeti vedno v misli - tudi na zasebni in osebni in ne zgolj na javni ali celo uradno zapovedani ravni. In tej razsežnosti je zlasti težko slediti.

Na bronasti posodi srečamo torej tudi besedni, epigrafski vir. To je poleg replik žigov izdelovalcev tudi enkratni, na končni izdelek vprasanjeni oziroma vtolčeni napis. Vtolčen je na vedro iz Ljubljane (Breščak 1982, štev. 18; Horvat 1990, 296) in je v potankostih nejasen, kot pravijo avtorji, ki so se podrobneje ukvarjali s tovrstnim gradivom. Vsekakor pa lahko zatrdimo, da po vsem, kar preberemo, tudi ta napis ni govoril o namenu posode. Za vprašanja, ki nas tu posebej zanimajo, ne služi tako dosti niti obsežni omenjeni žig, dopolnjen z besedama SORS MERCURI. Ti dve besedi sta po mojem mnenju predvsem dokument o delovanju manufaktur - k množični proizvodnji sodi pač označevanje vrst izdelkov, pa naj služijo ti izdelki, ko pridejo v rabo, tudi nadvse vzvišenim namenom.

Lažje je spoznati kot posodo, namenjeno pijači, kovinske askose - rogove in vrčke. Tudi te oblike so imele okrašene predvsem ročaje. Taka omejitev gre seve močno na rovaš tehnike izdelave bronastega posodja; kovani in na stružnici zavrtni in zglajeni trup posode okrasa ni dopuščal, pač pa se je za ta namen kar ponujal masivno uliti ročaj. Med motivi



Sl. 3 Bronasti vrček iz Polhovega gradca.

srečamo na zgodnjih enoročajnih vrčkih tudi silenske maske. Zelo primerna se zdi že stara razlaga, da liki iz Dionizovega spremstva v resnici označujejo posodo, ki je vsebovala predvsem vino (v tem primeru moramo poudariti, da vino iz sadeža vinske trte). A ravno emonski vrček s tako masko iz groba Pe 239 (Petru S. 1972) bi temu po merah komaj ustrezal, v kontekst garniture za kozmetiko - tudi dejansko, vsakdanjo ali praznično in ne le pogrebno -, ga dokaj nesporno uvršča spremno gradivo v grobu iz klavdijskega časa. Oba polhograjska askosa (sl. 3) (Horvat 1999b, sl. str. 266) nosita spet drugačne mitološke figure. Skoro nesporne Artemide - Diane s prvega z vinom kar ne bi znali povezati. Prej nas nagovori njena vloga gospodarice kužnih bolezni in zdravilke in s tem v zvezi morda hkrati še apotropajska vloga morske pošasti - verjetno Scile za njenim hrbtom. Tudi mere bi ta askos prej umestile med posode za kozmetiko in zdravila, kot med pravo pivsko posodo. Naslednji, emonski (Breščak 1982, št. 108) vrček je že sredi 1. stoletja nosil okras, ki gotovo s stiliziranimi figurami ni imel nobenega namena pojasnjevati funkcije posode. Manufakturna izdelava je k vsemu gotovo prispevala svoje. Na enem od fragmentiranih ptujskih ročajev večjih bronastih vrčev, ki je nastal že v času razvitega cesarstva (tudi Breščak 1982, št. 159), pa spet najdemo med rastlinske

vitice vpleteno figuro satira, ki piska na Panovo piščal. Mogli bi ponovno pomisliti, da so torevti razumeli, da krase vrč za vino in so zato izbrali dionizični lik. Ta bi mogel celo svariti pred blaznostjo, skrito v vinski omami. Toda drugi, v rastlinje vpleteni liki na podobnih ročajih iz istega časa in z naših najdišč svare pred prehitrim sklupom: komaj verjetno je, da bi izdelovalci namenili toliko razmisleka pomenu okrasa, saj je tedaj postala proizvodnja že množična in izdelki cenejši.

Zgodnje rimskodobno barvno steklo je tako lepo, da ga današnji obiskovalci muzejev zelo cenimo, ni pa pri nas



Sl. 4 Steklena časa bogov iz Črnelega.

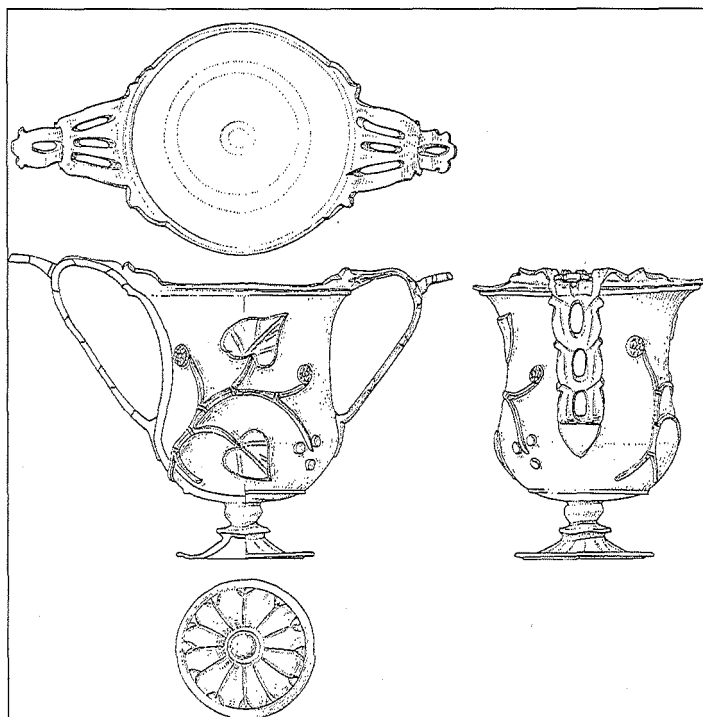
najdeno gradivo okrašeno ne z realističnimi motivi in ne z napisi, ki nas tu zanimajo. Drugače je z eno- ali brezbarvnimi, reliefno okrašenimi posodami. Najprej moramo omeniti iz flavijskega groba izvirajočo izjemno »časo bogov« iz Črnelega (sl. 4) (Petru S. 1972; Ložar 1935; Berger 1960, 51 s; tudi Horvat 1999b, sl. str. 263; za vse te posode tudi Lazar 2003) verjetno narejeno na Bližnjem Vzhodu. Na njej so jasno spoznavni bogovi Bacchus, Merkur in Neptun, le četrto boštvo ni opredeljeno. Težavno bi bilo iskati skupni imenovalec med vlogami teh bogov in vinom. Verjetno pa je, da je bila tako dragocena in v daljnem kraju kupljena časa nemara že takoj namenjena prej za *libatio*- pitno daritev in s tem posredno tudi za grobni kult, kot pa za vsakdanjo rabo pri mizi.

Izreden je v tehniki visokega reliefa modeliran in brušen steklen skifos ali kantaros iz groba na Zg. Bregu iz Ptuja (Tomanič Jevremov, Lazar 2000) nastal v 1. stoletju najbrž v brusilnici v severni Italiji (sl. 5). Široko ustje te dvoročajne oblike pivske posode iz stare sredozemske tradicije opominja, da so prvotno pijačo zajemali iz skupnega mešalnika, predvsem pa, da so najprej odlili pitno daritev in šele nato časo prinesli k ustom. V rimskem času so takšno (iz več starih oblik prilagojeno) obliko dajali predvsem steklenim in srebrnim posodam ter z njo odličnost pa tudi ustrezno ceno, saj je šlo ali za fino zlatarsko delo ali za zahtevno brušenje, enako obdelavi

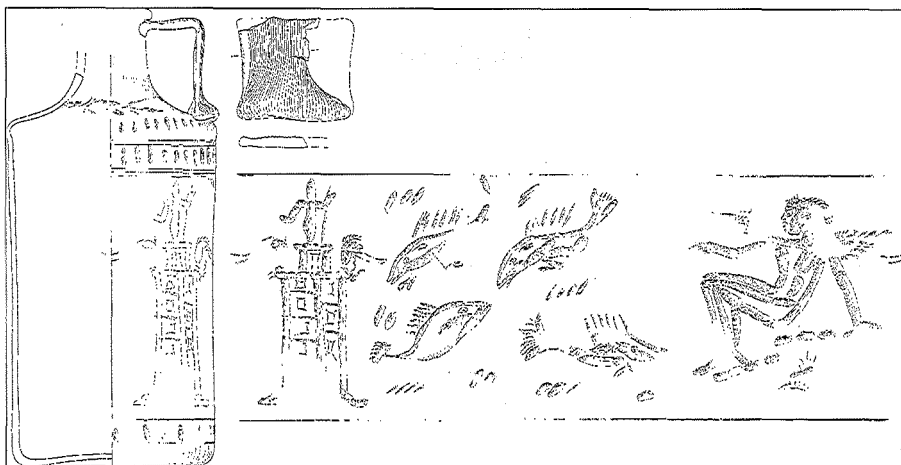
dragih kamnov. Srčasti bršljanovi listi na vitici, ki ovija elegantno usločeni trup čaše, bi morda mogli zbuditi pomisel na trajnost in neminljivost ter pomeniti voščilo za trdno srečo tostran in onstran vrat v večnost.

Nekako v 3. stoletje sodita dva naslednja enako izjemna primerka. To je najprej valjasta steklenica z ročajem, iz istega ptujskega groba, odkopanega 1982 (Tomanič Jevremov, Lazar 2000) (sl. 6). Obliko steklenice srečamo v preprosti izvedbi mnogokrat, tako v grobovih kot med odpadki vsakdanjega življenja, toda brušeni okras je mogel nastati le v maloštevilnih specialnih delavnicah. Okras ponazarja s simboli aleksandrijsko obalo in morje. Na enem koncu sedi moško božanstvo, morda v drži voznika vpreženih valov ali rib, nato vidimo jato delfinov, na drugem koncu pa dokaj znano podobo znamenitega svetilnika na Pharosu. Motiv more najprej, po moje, steklenici določiti kraj nastanka. Izdelovalec ter naročnik sta jo utegnili nameniti za trajno opozorilo na z morjem in Aleksandrijo povezan mit ter hkrati tudi za trajno priporočilo k boštvom tega mita. Dalnjemu, poslednjemu uporabniku je pa mogla biti tudi le izjemen spominek. Tako okrašena steklenica je zanesljivo prvotno služila za drago snov. In mislim, da bi tako snov kazalo spet prej iskati med izbranimi egiptovskimi olji in dišavami, od pijač bi moglo biti za popotnika zanimivo le morda palmovo vino.

Druga je visoka vitka steklena čaša na nizki nogi z graviranim okrasom, ki je bila izkopana v žganem rimskem grobu v Bršljinu v Novem mestu in



Sl. 5 Steklена
čāša iz Ptujā.



Sl. 6 Steklena čaša iz Ptuja.

jo hrani Umetnostnozgodovinski muzej na Dunaju (sl. 7) (Knez 1974, Bršljin 24; Sunkowsky 1956, 14). Tudi ta posoda je nastala verjetno v kateri od vzhodnih delavnic. Na njej je vbrušen stiliziran rastlinski motiv, morda so srčasti listi spominjali na bršljan. Na kozarcu je pod ustjem pas z napisom KAI IC XWPAC. Okrajšavo napisa si morda lahko razložimo s tem, da je bil napis ali tako znan, da je *pars* zadoščal *pro toto*, ali pa, da je bil brusilcu že nerazumljiv in ga je zgolj optično posnel. Vsekakor vsebuje voščilo, in to voščilo, ki je gotovo povezano, če se je izdelovalec sploh še zavedal vloge bršljana, tudi s kultno, magično vlogo pitja, morda tudi v družinskem kultu mrtvih.

Več podatkov najdemo tudi na lončenini. Realistične upodobitve srečamo na zgodnjih uvoženih sigilatnih in drugih reliefnih posodah. V Arezzu izdelanih reliefnih sigilatnih kelihov je verjetno v naše kraje že prišlo zelo malo, ohranilo se jih je pa seveda še manj, torej ni čudno, da poznamo samo eno delno rekonstruirano celo posodo in nekaj odlomkov drugih (tudi Horvat 1999, 220 - o Emoni 220,221, o Poetovioni 222-224). Nobenega vzroka ni, da bi dvomili v pravilnost že davno postavljene teze, kako so liki plešočih menad in silenske glave v popolnem sozvočju z namenom posode. Taka lončenina naj bi namreč v trikliniju preprostih ljudi nadomestila drag srebrn kelih za vino. Res je količina pijače, ki jo je tak kelih držal, za naše sedanje pojme velika. Toda pomisliti moramo, da tudi te posode še izhajajo iz kulturnega kroga, kjer so najprej bogovom izlili pitni dar, mešali vino z vodo in so posode krožile od pivca k pivcu. Ptujski kelih naj bi bil najden v grobu, kar prav tako kot dejstvo, da so emonski odlomki najdeni v plasteh malih trgovinic ob forumu (Plesničar Gec 1999, 172-176), dodatno potrjuje vlogo te zgodnje sigilatne oblike pri



Sl. 7 Steklena čaša iz Bršljina.

pitju. Terra sigillata nosi pozneje, med številnimi okrasnimi motivi še včasih, le v določenih delavnicah narejene napise, napitnice po vsebini. Tak je ptujski odlomek rdeče sigilatne sklede iz konca 2. ali začetka 3. stoletja, nastal v velikem lončarskem središču v Rheinzabernu. Ohranjene so črke SIDER, verjetno blizu besedi *desiderare*. Napis je torej zanesljivo vseboval voščilo, napitnico (Curk 1969, Tab. XII/6, štev. 214). Ker ima tudi omenjena posoda že povsem obliko sklede, ki so jo v naših krajih že prej rabili predvsem za jed, pa kar ne bi smeli več domnevati, da je pozne srednjegalske in množico vzhodnogalskih skled Drag 37 še kdo od uporabnikov pojmoval kot posodo za pijačo. Za vsebino reliefnega okrasja se pri tem najbrž sploh ni več menil. Reliefno okrasje teh poznih sigilat je bilo namreč nabrano že iz raznih virov; poleg vencev vitic je ohranjalo tudi odtise - replike likov, ki so bili

pred desetletji na dragocenejših materialih izraziteje povezani z vsebino in funkcijo posode. Pri tem moremo omeniti relief Scile (že prilagojen v »Giganta« npr. na skledah iz srednje Galije, - Curk 1969, T. VI/ 15, štev. 90 - ali iz vzh. Galije, - T. VIII/12, štev. 135, T. XIV/ 9, štev. 266, T. XIX/ 6 štev. 360), ki smo jo še mogli razumeti aplicirano na bronasti polhograjski askos. Omeniti velja tudi dele reliefov, posnetih s steklenih »cirkuških čaš« (Curk 1969, T. XII/ 3, štev. 210), narejenih v 1. stoletju v Italiji, v Galiji in v Germaniji (Berger 1960, 56- 66). Morda je zanimivo omeniti, da so steklene cirkuške čaše verjetno igrale še eno vlogo posode za pijačo: Reliefi so nosili imena konkretnih cirkuških dirkačev in ob njih spodbudne klice. To okrasje nam čaše potem predstavi povsem jasno kot spominke, recimo kar navijaške spominke. Seveda seže ob tem misel tudi do verskih korenin

rimskega cirkusa in figure iz teh krutih iger moramo mnogokrat v upodobitvah razumeti kot prisposodbo za enega od obrazov smrti. Toda tako obsežna in poglobljena razmišljanja o kulturnih predstavah niso mogla biti v dometu običajnih uporabnikov sigilatnih skled in prav tako ne v mislih lončarjev, četudi posebej usposobljenih izdelovalcev kalupov za sigilato. Eni kot drugi so skoro gotovo videli v močno oškrbljenih pečatkih z likom kvadrige, kateri je ime voznika s steklenega originala že davno manjkalo, predvsem pečatek z zanimivim likom ravno pravšnje velikosti, da je zapolnil nekaj praznine - in ne dosti drugega.

Iz Ljubljaniče ali iz sotočja z Bistrom naj bi bila široka čaša iz fine lončenine, izdelek v stilu severnoitalskih manufaktur ACO iz konca časa rimske republike. Dostopna nam je sicer samo prek objave (Mratschek 1987). Sodi, skupno s čašo iz Viruna, katere del napisa smo uporabili v naslovu, med maloštevilne primerke svoje vrste z napisom in je, dasi manufakturni izdelek, zelo kvalitetna. Njen okras je izpoveden tudi za vprašanje, ki nas zanima. Opasuje jo namreč široko polje z zelo kvalitetno oblikovanim reliefom vinske trte (posnet je bil verjetno kar s kake srebrne posode), nad drugim, deljenim z bukranji in girlandami, ter zapolnjenim s krilatimi figurami (verjetno) Kupidov. Od vrhnjega, napisnega pasu so pa ohranjene besede: QVES. QVISQVE. AMAT./ FELICEM. DET. INTERP Avtorica, ki nam čašo predstavlja, napisa sicer ni mogla dopolniti, ga je pa razumela kot obljubo vseh blagrov sledniku Venere in Dioniza. Iz kombinacije napisa in okrasa je razbrala torej čašo tako kot posvetilo bogovom ljubezni in vina ter kot napitnico častilcem teh bogov. Ta posoda je še mogla biti dokaj opazen predmet na mizi priseljenega Italika ali spoštljiv gostinski dar staroselcu v naši deželi. Še je mogla nadomestiti kovinsko posodo. Vsekakor je pa skoro gotovo postala tudi dar za rečne bogove Ljubljaniče.

Fine keramike, skodelice tenkih sten največkrat, so še tudi vsaj v polno 2. stoletje ohranjale vlogo posod za začimbe, a tudi kozarcev za pijačo. Zato jih še večkrat krasi relief stiliziranih listov. Hrastovo in lovorjevo listje s starejših predlog je tedaj že povsem izgubilo svoje značilnosti, zato nam ni mogoče te, sicer zanimive skupine namiznega posodja uporabiti za to, kar nas danes zanima. Isto velja tudi za tiste maloštevilne primerke s steklasto glazuro, ki so bili najdeni pri nas in ki smo zanje prepričani (zaradi lege vsaj v flavijskih plasteh), da so še izdelek italških delavnic in tako vzorec za pozneje bolj razširjene panonske izdelke (Mikl Curk 1991; Gassner 1991). Relief mask ali leva je, na primer prav lahko mogoče (ali pa tudi ne!) sprejemljivo povezati z namenom posode.

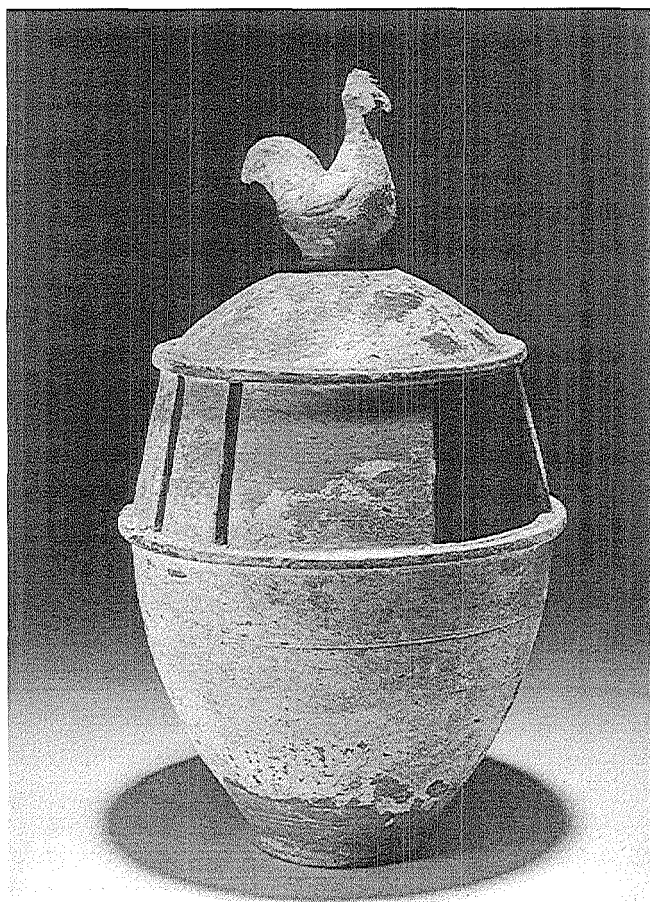
Med uvoženo posodo pa so po drugi strani dobro spoznavne kot posode za pijačo črne, izrazito v kozarec oblikovane čaše iz 3. stoletja, narejene v Germaniji in opremljene z belimi napisi, napitniškimi vzkliki.

Celih posod pri nas dosedaj nismo zabeležili, poznamo pa nekaj črepinj iz ptujskih ruševinskih plasti (Mikl Curk 1964-1965, tab. 2 sl. 4)

V severni Italiji so delali v zgodnjih letih principata, po mnenju nekaterih (Braithwaite 2001) predvsem za pridatek v grobovih, tudi prave kozarce, umerjene za človeško dlan, oblikovane na eni strani v markanten, včasih karikiran moški obraz z izrazitim nosom. V grobovih naj bi bile te čaše kultne posode etrurskega boga smrti (Braithwaite 2001). Drugi pa vidijo v čašah le šalo, pivski družini v veselje (Schindler Kaudelka, Butti Ronchetti, Schneider 2000, z napačno navedbo groba iz Emone, 660 namesto 744). Pri nas so našli vsaj dve čaši, za katere bi mogli soditi, da sta nastali v eni od italjskih delavnic, in to eno v Emoni (Plesničar Gec 1972, grob Pl 744) in drugo v Neviodunu (S. Petru, P. Petru 1978, T. 37/10; slika Horvat 1999b). Emonski grob sodi v zgodnje 1. stoletje, za posodo iz Nevioduna pa točnih najdiščnih podatkov ni, le to vemo, da je iz grobišča. Toda v Emoni so izkopali, prav tako v grobu (Petru S. 1972, grob Pe 1022 Lenarčičev travnik grob 17, Braithwaite 2001, napačna številka), veliko čašo z bradatim obrazom in z uhani v predrtih ušesnih mečicah. Drugačnost njenega stila in zlasti mer opozarja, da je vendarle možno namen obraznih posod razumeti na več načinov. To posodo bi namreč sama tako kot Sonja Petru, štela za žaro in ne za pivsko posodo. V času razvitega principata je nastalo še nekaj drugih v odlomkih ohranjenih obraznih čaš. Tisti odlomki iz ostalin Poetovione so od emonskih in neviodunskega drugače oblikovani. Pred nekaj leti so tam pri izkopavanju plasti z odpadki lončarske delavnice, nesporno datirane v konec 1. stoletja, našli črepinje že prej znanim zelo podobno stilizirane obrazne čaše, ki je bila deformirana in razlomljena še pred pečenjem v peči. Vseeno jo je, kot domnevamo, lončar uporabil za »beležko«. Nanjo je naredil »seznam« posode za v peč in črepinjo potem, kot je bilo to v navadi, spekel skupaj s posodo, da je bil pregled nad izdelki takoj pri roki (Mikl Curk, Lubšina Tušek 2002). Ta najdba nam seveda k vlogi obraznih čaš ne more prispevati nobenega novega podatka. Pomembno je pa dejstvo, da je bila najdena kot del lončarskega proizvodnega procesa v delu poetovionskega mesta, ki je bil ob koncu 1. stoletja tesno povezan z legijskim taborom in torej s priseljenim prebivalstvom.

Če smo tako dosedaj govorili predvsem o značilnostih, posebnostih in namenu izraziteje oblikovanih posod, ki jih je našim krajem posredoval miselni svet »sredozemske« baze rimskodobne civilizacije in uvoz predvsem iz sredozemskih dežel, se moramo ozreti še po tistem miselnem svetu, ki je zrasel iz staroselskih korenin ali iz izročila širšega vzhodnoalpskega in panonskega, manj istrskega prostora. V naših krajih je moglo staro prebivalstvo še hraniti spomin na izzvenevanje bogate likovne govorice svojih prednikov. Ta je živela v obliki polnokrvnih izdelkov, kot je npr.

novomeški latenski kantaros, še tja do zadnjega stoletja stare ere tudi v delu kovačev orožja, oblikovalcev nakita in, seve, lončarjev. Rimskodobni lončarji, zrasli iz takega izročila, so delali lončenino, katere okrasje je bilo predvsem nasledek funkcije posode in postopka izdelave. Tak okras je brazdanje in žlebičenje, ki je preprečevalo razpoke na površini med peko, pri vsakdanji rabi pa potem oviralo drsenje vlažne posode v rokah. Oteževalo je polzenje kapljic razlite ali kipeče vsebine ter tudi omogočilo zatesniti ustje posode z organsko snovjo, npr. s krpo iz živalske kože (črev) ali s kepo iz testa. Vendar je bilo to »funkcionalno« okrasje, tudi v podobi reber ali odtisov v različno stiliziranih skupinah ter z mnogokrat uporabljeno valovnico, v večini primerov res samo okras. Bilo je pa izrazito (in še bolj kot pri luksuzni posodi, ki smo jo najprej opisovali) podrejeno arhitekturi posode. Sožitje arhitekture posode in okrasja že od pradavnine opredeljuje lončarski izdelek tudi za likovno, oblikovano tvorbo (Bregant 1968). Nam pa seve to prvinsko oblikovanje in krašenje ne ponuja dosti



Sl. 8 Hišasta žara iz Drnovega.

podatkov, kadar skušamo razumeti vlogo celotnega tipa ali posamezne posode. A celo na tej keramiki poznamo nekaj figuralnih motivov.

V glavnem na Dolenjskem in v Beli Krajini, na širšem prostoru, ki ga tudi dva rimska toponima označujeta za ozemlje Latobikov, poznamo iz časa principata skupino posod, oblikovanih z liki iz stvarnega sveta in s človeškim obrazom, t.i. hišaste žare (sl. 8). S posameznimi realističnimi detajli ponazarjajo hišo, dasi so okrogle. Ta hiša nosi vrh slemena tudi kdaj ptičji - predvsem petelinov - in, izjemno, človeški lik. Hišaste žare omenjam tu najprej zato, da vidimo, kako malo podatkov nam je v pomoč tedaj, ko o nekem pojavu pisni viri ne govorijo. Ker so v grobovih v teh posodah našli pepel pokojnikov, vemo, da so posode v resnici žare. Potem je blizu misel, da prvine hiše ponazarjajo pravo zagrobno domovanje. Toda ob človeškem obrazu na žari iz Novega mesta smo že zbegani: je to prebivalec take hiše - pokojnik, ali je to kateri od njegovih posmrtnih varuhov? In petelin, je varuh slemena, je »ognjeni petelin« ali poje budnico v novo življenje (Petru P. 1971, 90,94)?

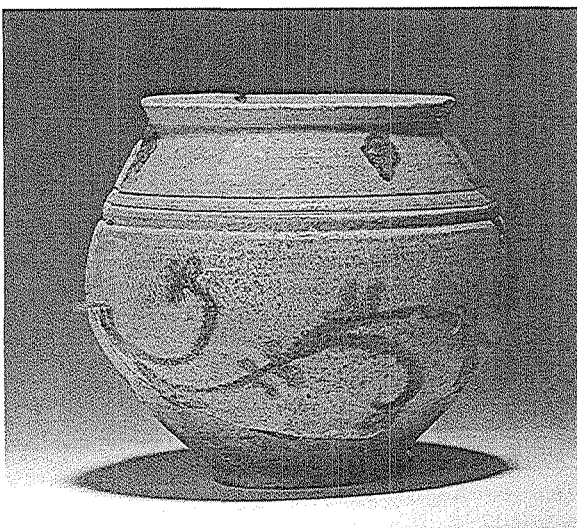
O tem se s pomočjo virov, ki so nam dosedaj na voljo, pač ne moremo odločiti. Primer kaže, kako nezanesljiv je torej tudi možni sklep, da so italske obrazne čaše v naši deželi lažje sprejemali in razumeli tudi kot grobnemu kultu namenjeno posodo, ker so še v rimski čas živele, s hišastimi žarami dokazane, (severnoitalskim podobne?) verske in miselne predstave iz starejših obdobj.

Na ramenu jajčastega kuhinjskega lonca s Ptuja, gotovo tudi tam narejenega, so nalepljene tri stilizirane človeške postavice (Mikl Curk 1964-1965). Gotovo so opravljale neko apotropejsko, zaščitno nalogo, za posodo ali za njeno vsebino. V potankosti pa zgodbe, ker o njej molče besedni viri, ne moremo razumeti. Nekaj več morda ponuja lonec iz žganega groba prav tako iz Poetovione (Istenič 2000, grob 352; ista 1999, 146; Mikl Curk 1991), po obliki skoro posebnost delavnic iz tega mesta, a okrašen je s steklasto glazuro, kar je prej neznana tehnična novost v naših krajih (sl. 9). S steklasto glazuro je, bi rekli, na rimski način naslikana vitica. Lonec je morebiti eden izmed dokazov sicer izjemnega tesnega stika med rimskim, sredozemskim in staroselskim izročilom v lončarski obrti iz zgodnjega rimskega časa. A za vprašanja, ki nas zdaj zanimajo, je bolj zanimivo, da je vitica - lahko sicer tudi zgolj okras -, mogoče vendarle priča navade, da je posodo pred kulturnim dejanjem (ali zgolj za napitnico, ki ima pa tudi magične in kulturne prvine) treba oviti z vencem.

Ptujski lončarji so vsaj nekajkrat po kovinskem vzorcu posneli tudi ročaj patere z ovnovo glavo, morda celo kot obrtniško igračkanje ali preskušanje zmožnosti, sicer se pa zdi, da uvožena, s spoznavnimi, realističnimi motivi okrašena pivska posoda ni izzvala zavestnih posnetkov. Razni svetovi, ki so tvorili rimsko civilizacijo in njene kulture, so se - se zdi

- v malo pomembnem mikrokozmosu posodja, ki o njem govorimo, povsem prepletki šele pozno. Tako je vsaj iz 3. stoletja in iz domačega oblikovnega izročila nastal vitki lonec iz Drnovega pri Krškem. Je izdelek domače, neviodunske lončarije in prav gotovo je v kraju samem nanj nekdo vprasil napis VTERE FELIX. Izpoved tega oblikovno skromnega predmeta je enakovredna izpovedi dragih uvoženih posod (S. Petru, P. Petru 1978 str. 40). V tem primeru naj bi šlo namreč za krščansko, življenju v posmrtnemu svetu namenjeno voščilo. Vprasnjeni napisi na posodi so, kot smo omenili, izjemen epigrafski vir (tudi tako izjemen kot oni iz objave Eichner, Istenič, Lovenjak 1994). Moje znanje ne zadošča, da ga podrobneje predstavila, zadostuje naj le podatek, da največkrat navedena imena in šifre izvirajo iz proizvodnega procesa, ali so pomagala razločevati gradivo v velikih skladiščih in kuhinjah, so mere in gesla o vsebini posod, domnevno pa lahko tudi posvetila za zdravje lastnika in zarotitve, skratka dokumenti zasebnih kultov in magij. Vsekakor pa, razen omenjenega, drugega obsežnejšega pri nas najdenega povednega vprasnjenega napisa, ki bi govoril o namenu posode ali celo o magiji pitja, ne poznam.

Toda arheolog razpolaga tudi s povsem zanesljivimi, objektivnimi informacijami, ki jih posreduje arheološki zapis v najdišču. Da je vsaj zadnji uporabnik mogel nameniti nekatere posode, najdene v strugi Ljubljanice na Vrhniki in na Barju, v dar lokalnim božanstvom ali božanstvom reke same, smo omenili. K izredno zanimivi temi zadevnih najdišč in kulta teh rečnih božanstev sta v zadnjem času dodala obilo dokazov - vsak s svojo skupino virov - M. Šašel Kos (Šašel Kos 1999; Šašel Kos 2002) in A. Gaspari (Gaspari 1998; nekaj Gaspari 2002, glavno pa še neobjavljena disertacija istega avtorja). Napisni viri dokazujejo, kako hitro in intimno so kult duhov nove dežele in skrivnostnih voda njene- ga nevarnega močvirja sprejeli tudi prišleki. Kar dve izjemni stekleni čaši sta bili nadalje najdeni na Dolenjskem, na pode- želju, kjer je še nekaj sto- letij prej spremljalo od- hod pokojnika - na situ- lah vgravirano - razkošno slavlje in kjer velikost posod v grobovih še v rimski čas priča o dolgo-



Sl. 9 Z glazuro poslikana posoda s Hajdine.

živem izročilu takih pogrebnih poedin. To dejstvo bi moglo izzvati domnevo, da so si za grobno daritev jedi in pijače v tem predelu naše sedanje države še posebej prizadevali, tudi z nakupom dragih pridatkov. Izpovedna je tudi vsebina ptujskega groba z več dragocenimi steklenimi posodami. Že dejstvo, da niso bile vse enako stare, ko so jih dali v grob, omogoča več poskusov razlage (Tomanič Jevremov, Lazar 2000). Po drugi strani pa ta skupina posod, kot morda čaša iz Bršljina ali verjetno posoda iz Drnovega z vprasnjanim napisom *utere felix*, dokazuje novost pri oblikovanju grobnega pogrinjka. Ta je sledila hkratni spremembi načina pokopa. Skeletni grobovi poznega 3. in še bolj naslednjega stoletja imajo namreč v naših krajih za pridatek še mnogokrat posodo, a to je malone izključno čaša ali vrček in le sem in tja še krožnik. Spremembo moremo in moramo razumeti tudi kot nasledek napredovanja krščanstva in oba tipa posode kot simbol kristjanove edine popotnice v večnost - evharistije s kruhom in vinom. Kako rada bi ob pridatkih iz ptujskega groba pomislila na krščansko družino iz črede svetega škofa, Viktorina Ptujkega! Taka družina je svojemu pokojnemu ali pokojni v resnici mogla dati hrano večnega življenja v najdražje posode, kar jih je bilo, saj so edino te smele biti primerna lupina za tako vsebino. A tu moramo, žal, obzdati domišljijo. Kljub temu pa menim, da smem na osnovi vseh naštetih primerov le zatrditi, da more tudi tisto, kar se je iz raznih izročil nabralo v zavesti sedanjega arheologa, pri vsakdanjem delu pomagati. Laže je tudi razumeti Stare-če ostajamo pri pivski posodi in besedilu iz naslova tega sestavka -, ko se spomnim, da mi na zdravje trčimo s kozarci ali da moji prijatelji z Barja in z Notranjskega pravijo pred požirkom krepkega, naj, če mu je namenjeno škoditi, raje koristi - »nuca« ...

Na koncu tako menim, na osnovi vseh primerov, ki sem jih predstavila, da so uporabniki mnogokrat razmišljali povsem enako kot naročnik ali izdelovalec in so njegovo oz. njuno sporočilo povsem ali v večini tudi sprejemali. Moremo pa tudi zaslediti nesporazum že v starem veku: vsebina okrasa na nekaterih posodah in namen posod sta se na primer s časom spreminjala. Na ta in podobne nesporazume je nemalokrat vplivala geografska oddaljenost kraja nastanka in rabe, pa tudi sprememba socialnega okolja. Toliko bolj je zato mogoče, da se motimo mi, ki nas od nastanka in rabe predmetov, ki so nam zdaj arheološki artefakt, loči še več razsežnosti. Kljub zanesljivim informacijam iz najdišča vprašanja iz miselnega, predstavnega sveta v takih primerih niso rešljiva samo s pomočjo arheološke interpretacije analogij. Na delo morajo tudi druge humanistične raziskovalne discipline.

LITERATURA

- BARKÓCZI, L. 1984, Az intercisai mitologikus és állatjelenetes domborművek időrendje és felhasználása. - *Arch. ért.* 111, 170 ss.
- BERGER, L. 1960, *Römische Gläser aus Vindonissa*. - Veröffentlichungen der Gesellschaft Pro Vindonissa 4, Basel.
- BRAITHWAITE, G. 2001, Masks, Face Pots and Mask Vases. - *Acta Rei Cret. Rom. Faut.* 37, 283-293.
- BREGANT, T. 1968, *Ornamentika na neolitski keramiki v Jugoslaviji*. - Ljubljana.
- BREŠČAK, D. 1982, *Antično bronasto posodje Slovenije (Roman Bronze Vessels in Slovenia)*. - *Situla* 22/1.
- CURK, I. 1969, *Terra sigillata in sorodne vrste keramike iz Poetovija*. - Dissertationes 9, Beograd-Ljubljana.
- EICHNER, H., J. ISTENIČ in M. LOVENJAK 1994, Ein römerzeitliches Keramikgefäß aus Ptuj (Pettau, Poetovio) in Slowenien mit Inschrift in unbekanntem Alphabet und epichorischer (vermutlich Keltischer) Sprache. - *Arh. vest.* 45, 131-142.
- ERDELYI, G. 1954, Steindenkmäler. - V: *Intercisa* 1, *Arch. Hung.* 33, 169 ss.
- FRENZ, H. G. 1997, Medeia. - V: B. Djurić, I. Lazar (eds.), *Akten des IV. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens*, *Situla* 36, 119 ss.
- GASPARI, A. 1998, Ali je bila barjanska Ljubljana v antiki regulirana? - *Argo* 41, 30 ss.
- GASPARI, A. 2002, Človeško okostje z zadržim kopjem iz Ljubljane. - *Arheo* 22, 33 ss.
- GASSNER, V. 1991, Glasierte Reliefkeramik aus Pannonien. - *Acta Rei Cret. Rom. Faut.* 29-30, 157 ss.
- HORVAT, J. 1990, *Nauportus (Vrhnika)*. - Dela 1. razr. SAZU 33.
- HORVAT, J. 1999a, Roman Provincial Archaeology in Slovenia Following the Year 1965: Settlement and Small Finds. - *Arh. vest.* 50, 247 ss.
- HORVAT, J. 1999b, Trgovina. - V: D. Božič et al., *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, 263 ss, Ljubljana.
- ISTENIČ, J. 1999, *Poetovio, zahodna grobišča I. Grobne celote iz Deželnega muzeja Joanneuma v Gradcu*. - Kat. in monogr. 32.
- ISTENIČ, J. 2000, *Poetovio, zahodna grobišča II. Grobne celote iz Deželnega muzeja Joanneuma v Gradcu*. - Kat. in monogr. 33.
- KNEZ, T. 1974, *Novo mesto v antiki*. Razstveni katalog. - Novo mesto.
- KOLLING, A. 1986, Zum Bilch Siebenschläfer (Glis glis). - *Germania* 64, 584 ss.

- LAZAR, I. 2003, *Rimsko steklo Slovenije*. - Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 7, Ljubljana.
- LOŽAR, R. 1935, Steklена čaša iz Črnelega. - *Glas. Muz. dr. Slov.* 16, 103 ss.
- MIKL CURK, I. 1964-1965, K topografiji rimske mestne četrti na Zg. Bregu v Ptuj. - *Arh. vest.* 15-16, 259 ss.
- MIKL CURK, I. 1985, Posoda iz rimskih nekropol v naših krajih - o navadah pri mizi. - *Arh. vest.* 36, 179 ss.
- MIKL CURK, I. 1985a, Pridatki v grobovih zahodne nekropole v Poetovionu kot morebitni odraz socialne strukture mestnega prebivalstva. - *Materijali* 20, 169 ss.
- MIKL CURK, I. 1986, Arheološki drobec in polharstvo na Slovenskem. - V: *Zbornik Boško Babič*, 277 ss, Prilep.
- MIKL CURK, I. 1987, *Rimska lončena posoda na Slovenskem*. - Razprave FF, Ljubljana.
- MIKL CURK, I. 1991, Zur einheimischen Keramikherstellung in den Donauprovinzen – Die Rolle des frühen Importes aus Italien in West-Jugoslawien, 105 ss.
- MIKL CURK, I. 1995, Lagoena Öllampe und Balsamarium in Slowenien - Zum Aufkommen der römischen Lebensweise. - *Živa antika* 45, 213 ss.
- MIKL CURK, I. 1998, Infelix fatis exterrita Dido, še k rimskemu kipu iz Noršincev. - *Zbornik soboškega muzeja* 5, 149 ss.
- MIKL CURK, I. 1999, Nit, šivanka, preslično vreteno in rimski grobovi na Slovenskem. - *Čas. zgod. narod.* 35, 303 ss.
- MIKL CURK, I. 2000, Vino, pivo, sodi, kadi, mehovi. - *Annales - Analizirane istrske in mediteranske študije* 22. Ser. histor. sociol. 10, 511 ss.
- MIKL CURK, I. 2001, Dextra crinem secat. - V: *Vestigatio vetustatis: Aleksandrini Cermanovič - Kuzmanovič od prijatelja, suradnika i učenika*, Centar za arheološka izražavanja 20.
- MIKL CURK, I. in M. LUBŠINA TUŠEK 2002, Codantomagus und Poetovio in Pannonien, zur gleichzeitigen Keramikproduktion. - V: *Ceramique de la Graufesenque - Hommage a Bettina Hoffmann*, Archeologie et histoire romaine 7, 259 ss, Montagnac.
- MRATSCHEK, S. 1987, Fragment eines Acobechers aus Nauportus. - *Arh. vest.* 38, 207 ss. Diskusija k temu MIKL CURK, I. *Arh. vest.* 41, 1990, 741 ss.
- PETRU, P. 1971, *Hišaste žare Latobikov*. - Situla 11.
- PETRU, S. 1972, *Emonske nekropole (Odkrite med 1635-1960)*. - Kat. in monogr. 7.
- PETRU, S. in P. PETRU 1978, *Neviodunum (Drnovo pri Krškem)*. *Katalog najdb*. - Kat. in monogr. 15.

- PLESNIČAR GEC, L. 1972, *Severno emonsko grobišče*. - Kat. in monogr. 8.
- PLESNIČAR GEC, L. 1999, *Urbanizem Emone*. - Ljubljana.
- SCHINDLER KAUDELKA, E., F. BUTTI RONCHETTI in G. SCHNEIDER 2000, Gesichtsbecher vom Magdalensberg im Umfeld der Funde aus Oberitalien. - *Acta Rei Cret. Rom. Faut.* 36, 271 ss.
- SCHMIDT, M. 1992, Medeia. - V: *Lexicon iconographicum mythologiae classicae* VI/1,2 386 ss.
- SUNKOWSKY, R. 1956, *Antike Gläser in Carnuntum und Wien*. - Wien.
- ŠAŠEL KOS, M. 1999, *Pre-Roman Divinities of the Eastern Alps and Adriatic*. - Situla 38, zlasti 47-62.
- ŠAŠEL KOS, M. 2002, Mejniki med Akvilejo in Emono. - *Arh. vest.* 53, 373 ss.
- ŠUBIC, Z. 1972, La nécropole romaine a Poetovio. - *Inv. Arch. Jug.* 14, Y 129-Y 138.
- THOMAS, E. B. 1955, Die römische Villa von Tácsfövenypuszt. - *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.* 6, 97 ss.
- M. in I. LAZAR, TOMANIČ JEVREMOV 2000, Dragoceni predmeti iz ptujskega groba 11/1982. - *Arh. vest.* 51, 195 ss.

DUM LUCET – BIBAMUS SODALES

Ob und wie wir Archäologen die Alten verstehen Zusammenfassung

In welchem Umfang können die Leute des Altertums von Archäologen verstanden werden?

Wir wählen zum Titel des Aufsatzes einen Teil der Inschrift vom ACO-Becher aus Virunum (jetzt im Landesmuseum Klagenfurt), da wir ein Thema über die materielle Kultur aus der Römerzeit bearbeiten. Die Römerzeit ist nämlich die älteste Periode in der Geschichte des östlichen Alpen- und nordadriatischen Raums, so auch Sloweniens, und zeugt auch durch direkte schriftliche Quellen von sich selbst. So kann das Verfolgen der Tatsachen, wie gewisse Erscheinungsformen an Artefakten durch die archäologische Forschung verstanden sind, besonders aufregend werden. Wir richten unsere Aufmerksamkeit auf drei Beispiele, die in vergangenen Jahrzehnten durch Publikation etwas mehr ins Blickfeld geraten sind. Auch Trinkgefäße befinden sich darunter.

An erster Stelle ist die Rede vom *glirarium* - dem töpfernen »Käfig« für Siebenschläfer - von Poetovio (heute Ptuj, Slowenien). Das Gefäß wurde als Graburne im (späten) 2. Jh. verwendet. Zu dieser Art von Verwendung wurde in den bisherigen Bearbeitungen nur einmal Stellung ge-

nommen (Mikl Curk 1986) und die Vermutung geäußert, man habe zur Zeit der Grablegung möglicherweise den wahren Zweck des Gefäßes nicht mehr gekannt. Doch heute wird eine neue Deutung vorgeschlagen: Beim Vorkommen eines solchen Gefäßes im Grab soll es sich um ein Symbol handeln. Dieses Symbol soll, mit gewissen weiteren aus den römischen Brandgräbern in Slowenien essbaren Grabbeigaben (Muscheln, Schnecken), den Gedanken an das - unter der Erscheinung des Todes - schlummernde Leben darstellen. Die verschlossenen Muschel- und Schnecken-schalen haben ja die Form eines leblosen Steines, so wie auch der Siebenschläfer während des Winterschlafes tot zu sein scheint. Solche Beigaben brachten uns auf den Gedanken, eine weitere Zahl von Geschirr-Beigaben auch in solch einem Sinn zu deuten (Mikl Curk 1985; 1985a; 1999; 2001). Diese eventuell sogar in bis zu 5-10 % der Brandgräber vorkommenden Beigaben könnten also auch den Wunsch ausdrücken, der Verstorbene möge auf der anderen Seite der Grabpforte das ewige Leben erwarten. Auf diese Weise würde der Begräbniskult im Land zur Römerzeit noch klarer von einer komplexen Vorstellungswelt zeugen. Allerdings soll das Ganze zugleich auch ein Beispiel für das Gewagte an Deutungen darstellen.

Als zweites Beispiel soll die fragmentierte Vollstatue von Noršinci in Prekmurje dienen. Eingehend wurde sie noch nicht publiziert. Doch es handelt sich gewiss um ein typisches Erzeugnis des norisch-pannonischen Steinmetzgewerbes aus der antoninisch-severischen Zeit vom ausgehenden 2. und beginnenden 3. Jh. Die qualitativvoll gearbeitete, obzwar schlecht erhaltene Statue stellt auch zweifelsohne eine tragische Heroin dar. In den Aufsätzen, wo sie erwähnt wurde, vermutete die Autorin zunächst Iphigenia, nach eingehender Analyse der beiden kleinen, erhaltenen Figuren, welche bei diesem Statuentypus als erklärende Attribute zu dienen pflegen, wurde aber Dido vorgeschlagen (Mikl Curk 1998). H. G. Frenz (1997) nahm die Figur später in die Reihe der Medeiadarstellungen auf und betrachtet die kleinen Figuren als Kinderdarstellungen. Solch einer Lösung kann die Autorin aber nicht zustimmen. Eine der kleinen Figuren stellt nämlich einen (älteren) bärtigen, in langem Mantel gekleideten, an einem Lehnstuhl sitzenden Mann dar, und der halbnackte, hinter ihm stehende (jüngere?) Mann schmiegt sich fest an ihn, legt ihm auch seine Rechte in einer wohl schützenden Geste über die Schulter an die Brust. Die Figuren sind also keinesfalls die üblichen Kinderdarstellungen der territorial nahe gefundenen Medeiastatuen. Medeiadarstellungen sind zahlenmäßig tatsächlich vorherrschend, aber auch die Darstellungen des Aeneasmythos waren in Pannonien nicht unbekannt, obwohl sie bis jetzt nur als Grabreliefs (Erdélyi 1954, Thomas 1955, Barkóczy 1984, 174 Abb. 2, 177 Abb. 1, 2 - für die Liste haben wir Krisztina Szirmai zu danken)

überliefert sind. Die Autorin sieht jetzt folgende Möglichkeiten: Sollte es sich um Medeia handeln, dann stellen die zwei kleinen Figuren eine bislang unbekannte Szene aus dem Mythos, vielleicht mit dem Pädagogen (allerdings nicht in der Art der Freskenszene aus der Casa del Antenor von Pompei), dar oder eine vollkommen andere Heroin, Dido ist noch immer nicht ausgeschlossen.

Zuletzt wird das Trinkgeschirr, versehen mit realistischen Dekordarstellungen und mit Inschriften, welche die kurzen Eigenschafts-, Inhalts- oder Herstellungssignaturen überschreiten, ferner einige Sitten bei Tisch sowie offizielle und private damit verbundene Kulte kurz vorgestellt.

Unter den Bronzegefäßen befindet sich nach Ansicht der Autorin zunächst eine *trulla*, aus dem Fluss Ljubljana nahe Nauportus - Vrhnika stammend (heute im Landesmuseum in Graz), welche der Signatur sowie dem Dekor nach sicher vorerst dem Kultgebrauch gewidmet war. Die Verzierung des *skyphos* von Polhov Gradec, in der Nähe von Emona - Ljubljana, würde aber jedenfalls (da Diana und Skylla als Rand und Henkeldekor dargestellt werden) eher eine ursprüngliche Bestimmung für ein wohl riechendes, auch als Medizin verwendbares Öl bezeugen. Bei weiteren Gefäßen stimmt man den vorgehenden Beobachtungen bei (z.B. dass die unverzierten Eimer für den täglichen Gebrauch bestimmt waren, die nicht geklärte eingeritzte Inschrift steuert zum Thema jedenfalls nichts bei - Horvat 1990, Breščak 1982). Es wird aber auch erwähnt, dass die Dekor-motive (unserem Verstehen nach) oft nicht sinnvoll angewendet worden sind, besonders an der Massenware der späteren Jahrhunderte nicht.

Die Herstellungstechnik der Glasgefäße verlangt andere Verzierungsarten. Die der Natur entnommenen Motive sind sehr selten, obwohl im Land hervorragendes römisches Glas gefunden worden ist (als Grabbeigaben in den Gräbern von Emona in besonders großer Zahl). Kommen dennoch Naturmotive vor, dann auf kostbarem Luxusgeschirr, und sie sind vorzüglich gearbeitet. Aus Slowenien, aus Dolenjsko, der Region südöstlich von Emona - Ljubljana, wo die noch lebendige Tradition der reichen Eisenzeit angenommen werden dürfte, sowie aus Poetovio- Ptuj stammen die Becher. Von diesen dürften der Götter-Becher von Črnelo (jetzt im Nationalmuseum in Ljubljana) und der gravierte Becher mit dem griechischen Trinkspruch von Novo mesto- Bršljin (jetzt im Kunsthistorischen Museum in Wien) in keinem Handbuch über römisches Glas fehlen. Diese beiden sind als dem Kultus fest verbunden zu betrachten, obwohl jedenfalls vorerst dem individuellen Kultus der *libatio*, zusammen mit der Magie am Tische, welche den Genuss von Getränken begleitet, besonders den Genuss von Wein mit einem Wunsch nach Wohlbefinden, mit einem Trinkspruch also. Bis dahin ist es nur ein kleiner Schritt zum Totenkult. Die Efeu-Ranke des Kantharos von Poetovio - Ptuj kann so mit

den beiden erwähnten Dimensionen dieser Vorstellung gut in Verbindung stehen. Dagegen wird hier die Meinung vertreten, die Gravur der Flasche von Ptuj deute mehr darauf hin, dass sie ursprünglich als eine Art von Widmung an die Götter von Alexandrien gedacht gewesen sei und zugleich zu einem Souvenir aus dem Land am Nil geworden sei, da es jedenfalls ursprünglich eine spezielle landeseigene Flüssigkeit, ein möglicherweise wohlriechendes Öl oder eine Pomade, enthalten hat. Wein z.B. wäre dazu nicht eigenartig genug gewesen.

Beim Darstellen der Keramikware wird vorerst der schon alten Feststellung, dass an Sigillata immer wieder Motive vorkommen, die dem Weingenuss angepasst sind, beigestimmt. Zu bestimmten Phasen einiger Werkstätten gehören ferner über das Bildfeld verteilte Glückwunsch-Inschriften, aber auch die jedenfalls nicht mehr verstandenen Motive, die von den ursprünglich als eine Art Souvenir gedachten Zirkusbechern stammen. All das dürfte den Gebrauch hier zu Lande weniger beeinträchtigen. Die Inschrift und das Dekor des ACO-Schälchens, welches uns nur durch eine Publikation bekannt ist (Mratschek 1987), könnte aber den Trinker - ob er schon ein Neusiedler aus Norditalien kommend oder ein Einheimischer, welcher das Schälchen zur Gästegabe bekommen hat, war - direkter ansprechen. Mit Bleiglasur glasierte Ware trägt zum Teil im Reliefdekor noch naturgetreu abgebildete Efeu- und Weinreben-Ranken, die aber bald größtenteils stilisiert werden. Manches Gefäß von dieser Sorte wurde schon in den provinziellen Werkstätten hergestellt, in der ersten Phase allerdings als Modellarbeit der italischen (oder in Italien ausgebildeten) Meister. Das beweisen sehr klar die Unterschiede an der Ausarbeitung, wenn man die Gegenstände aus Poetovio z.B. mit denen aus Carnuntum vergleicht.

Aus Norditalien stammt jedenfalls auch eine Zahl der Gesichtbecher, besonders derjenigen, die als Grabbeigabe in Emona ausgegraben worden sind (Brathwaite 2001; Schindler Kaudelka, Butti Ronchetti, Schneider 2000). Da aber auch in Emona ein spezifisch gearbeitetes Gefäß mit der Darstellung vom männlichen Gesicht als Graburne gedient hat, und die Scherben aus Siedlungsspuren und aus der Töpferwerkstätte in Poetovio wieder andere Eigenschaften aufweisen, würde die Autorin, was die Bestimmung solcher Gefäße betrifft, die Meinung vertreten, dass sie sowohl für den Gebrauch im Kultus als auch zum Erheitern der Tischrunde gedacht gewesen seien, wenn auch für verschiedene Umgebungen und nicht gleich in der Ausführung.

Die Reihe des oben dargestellten Trinkgeschirrs stammte sozusagen ausschließlich aus dem mittelmeeerländischen Kulturkreis oder aus direktem Import. Das einheimische Element schien seine Vorstellungen nicht durch naturgetreue Abbildungen an den Artefakten des täglichen Lebens

kund gegeben zu haben. In den lokalen Werkstätten sind sogar direkte Nachbildungen, auch technisch so einfach, wie das bei Keramik möglich ist, kaum vorhanden. Das wird auch durch einen Topf von Poetovio (jetzt im Landesmuseum in Graz), der Form nach typisch für die dortige Frühzeit, bezeugt. Er war nämlich auf eine zur Zeit vollkommen neue, mit italischen Siedlern angekommene Art, mit einer in Bleiglasur gezeichneten Pflanzenranke verziert worden (dazu Mikl Curk 1991, Istenič 1999; 2000) und hat möglicherweise dadurch eine neue Sitte, ein Gefäß für Magie am Tisch durch Pflanzen zu schmücken, betont. Eine markante Ausnahme von der Regel, dass die Gefäße nicht mit der Natur entnommenen Motiven geschmückt werden, stellen nur die bekannten Hausurnen der Latobiker von Dolenjsko dar. Doch diese waren für einen von unserem Thema entfernten Zweck bestimmt.

Längere, im Land während des Herstellungsprozesses entstandene oder später eingeritzte und für unser Thema interessante Inschriften sind kaum bekannt. Es könnte eigentlich nur die Inschrift VTERE FELIX vom Topf aus dem 3. Jh. von Neviodunum - Drnovo angeführt werden.

Zur Deutung besitzt allerdings der Archäologe noch eine sehr wichtige Forschungsquelle - die Fundortangaben. Durch diese wird beispielsweise bestätigt, dass die Funde aus dem Fluss Ljubljana im Kult, vorerst der Einheimischen, dem aber - den inschriftlichen Quellen nach - auch die Italiker sehr bald intim verbunden gewesen sind (auch Šašel Kos 1999; Gaspari 1998; 2002), eine bedeutende Rolle gespielt haben. Weiter wird die Deutung der Grabfunde erleichtert. So kann auch die Verbindung des Tafelgeschirrs mit den bis zur Spätzeit und zum Opfermahl des christlichen Glaubens reichenden Kult- und Magiehandlungen bestätigt werden.

Wir besitzen also mehr oder weniger Beispiele, wie schon während der Römerzeit zwischen dem Erzeuger und dem Verbraucher Missverständnisse des Sinnes von einem Gegenstand entstanden sein können. Meistens haben aber die Leute auch in den Provinzen genau gewusst, um welchen Zweck und welchen Sinn es sich bei gewissen Artefakten und Abbildungen handelt. Unser heutiges Verstehen wird dagegen in Fällen, wo wir keine direkte schriftliche Quelle besitzen, natürlich durch die große Entfernung in der Zeit und eine sehr (obwohl nicht vollkommen) veränderte Vorstellungswelt belastet.

Ilustracije¹

Sl. 1 - *Glirarium*, lončeno pitališče za polhe iz Ptuja

¹ Slikovno gradivo je z dovoljenjem Narodnega in Pokrajinskih muzejev oskrbel Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.

- Sl. 2 - Poškodovani marmorni kip iz Noršincev - Pokrajinski muzej Murska Sobota
- Sl. 3 - Bronasti vrček iz Polhovega gradca
- Sl. 4 - Steklена »čāša bogov« iz Črnelega
- Sl. 5 - Steklена čāša iz Ptujā
- Sl. 6 - Steklена čāša iz Ptujā
- Sl. 7 - Steklена čāša iz Bršljina
- Sl. 8 - Hišasta žara iz Drnovega
- Sl. 9 - Z glazuro poslikana posoda s Hajdine (grob 352)

Naslov

Iva Mikl Curk

Ljubljana, Cimpermanova 5

SI-1000 Ljubljana